

Prof. dr. sc. Marina Ajduković

METODOLOŠKI PRISTUP EMPIRIJSKOM ISTRAŽIVANJU KVALITETE STUDIJA NA PRAVNOM FAKULTETU

1. UVOD

Značajni dio projekta »Razvoj modela unaprjeđivanja kvalitete studija na Pravnom fakultetu u Zagrebu« bio je vezan uz tri istraživačka zadatka:

1. Istraživanje percepcije studenata o uzrocima neuspješnog u odnosu na uspješno studiranje.
2. Procjena potreba asistenata i nastavnika za stručnim usavršavanjem iz područja metodike suvremene nastave uključujući komunikaciju sa studentima.
3. Razvoj evaluacijskih i samo-evaluacijskih postupaka za određene aspekte kvalitete obrazovanja.

Za svaki od ovih istraživačkih ciljeva korištena je specifična metodologija, no zajedničko je korištenje kvalitativnog pristupa kao izvora podataka. Konkretno, pri prikupljanju podataka relevantnih za navedene istraživačke zadatke korištene su slijedeće metode: fokusirane grupe, analiza sadržaja i intervju.

U uvodnom dijelu kratko ćemo se osvrnuti na ključna obilježja kvalitativnog pristupa te metoda koje smo koristili u ovom istraživanju.

1.1. Obilježja kvalitativnog pristupa u istraživanjima

Kvalitativni istraživački pristup se koristi kad nas zanima kvaliteta određenog zbivanja i interakcija među ljudima, a manje koliko često i koliko intenzivno se neko ponašanje

Projekt »Razvoj modela unaprjeđivanja kvaliteta studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«

javlja. Naglasak je na cjelovitom (holističkom) i detaljnom opisu određene situacije ili aktivnosti.

Kvalitativna metoda omogućuje istraživaču da istraži teme vrlo detaljno i duboko, čemu pridonosi to što ne postoje unaprijed određene kategorije analize. Ova metoda daje izobilje detaljnih podataka o relativno malom broju slučajeva. Za razliku od toga, kvantitativna metoda mjeri reakcije velikog broja ljudi na ograničeni broj pitanja, što dakako olakšava statističke analize i usporedbe, te omogućuje široko generaliziranje nalaza, ali također dovodi do svođenja rezultata na statističke prosjeke, a istraživače često dovodi u nedoumicu pri interpretaciji odgovora.

Upravo iz ovih razloga odlučili smo se za kvalitativnu metodologiju jer smo željeli od onih koji su najkompetentniji dobiti produbljeni, empirijski odgovor na neka značajna pitanja u svezi kvalitete procesa i ishoda nastave na Pravnom fakultetu u Zagrebu. S obzirom da svrha ovog projekta u cjelini nije bila interna evaluacija, već postavljanje empirijskih temelja za kontinuirano unaprjeđivanje rada na Pravnom fakultetu i ishoda studija, smatrali smo da kvalitativni pristup najbolje odgovara našim ciljevima.

Također u vrijeme stvaranja ovog projekta tekle su intenzivne pripreme za provođenje ankete za studente I. godine koja je bila namijenjena širokoj evaluaciji nastavnog procesa na sastavnicama Sveučilišta u Zagrebu.¹ Te aktivnosti su se odvijale kao sastavni dio projekta »Ustroj upravljanja kvalitetom na Sveučilištu u Zagrebu«, a koji je također sufinancirala Nacionalna zaklada za znanost, visoko školstvo i tehnološki razvoj Republike Hrvatske. Sadržaj ankete bio je biran na način da se može primijeniti u svim sredinama, a ne ovisno o specifičnom, zatečenom kontekstu. Iako je anketa omogućila niz zanimljivih i korisnih rezultata, rizik takve primjene je ograničena mogućnost zahvaćanja specifičnosti određenih sredina kao što je npr. Pravni fakultet. To je i naknadno pokazala usporedba nalaza »Skupnog izvještaja za Pravni fakultet o provedenoj studentskoj anketi« (listopad, 2006.) i nalaza našeg istraživanja. Iako se podaci koji su

¹ Izvještaj o provedenoj studentskoj anketi projekta »Ustroj sustava upravljanja kvalitetom na Sveučilištu u Zagrebu«, listopad 2006.

Projekt »Razvoj modela unaprjeđivanja kvaliteta studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«

proizašli iz ova dva projekta u osnovi dobro nadopunjavaju, naše istraživanje je omogućilo produbljeno razumijevanje potreba studenata i nastavnika kao glavnih sudionika obrazovnog procesa te kao takvo ima puno veći akcijski potencijal u našoj sredini.

Evaluacija nastave u formi anketa se odvija i u drugim, nama bliskim sredinama kao što je to npr. Sveučilište u Grazu. Tamo se provodi anketa za sve obavezne predmete, a ispituje se djelotvornost nastave, zadovoljstvo studenata, razinu zahtjevnosti kolegija (visoka ili niska), fizičke uvjete (prostor, opremu i sl.), ali i neke druge, vrlo značajne aspekte pod vidom dosljednog zastupanja ljudskih prava i nediskriminacije kao što je jednaki odnos prema spolovima. Na kraju ankete, student daje sumarnu ocjenu kolegija i nastavnika u cjelini, te ima mogućnost da se osobnije izrazi i da odgovore na tri otvorena pitanja (Benedek, 2005.).² Rezultate obrađuje i o njima informira pojedine nastavnike i dekane Odjel za nastavu i usluge studiranja Sveučilišta, koji može, ukoliko je nastavnik suglasan, rezultate staviti na odgovarajuću *web* stranicu. Tijekom školske godine 2005./2006. ovaj sustav je bio u procesu revidiranja. Uz to, na Sveučilištu u Grazu anketa je samo jedan aspekt sustava osiguranja kvalitete. Značajan aspekt je i istraživačka djelatnost. Prof. dr. sc. Benedek naglašava da je ovakav fokus na osiguranje kvalitete novost u Austriji. Početna iskustva su pokazala da je značajan problem usporedba sastavnica Sveučilišta zbog različitih objektivnih uvjeta. Uz to pokazalo se kao ključno pitanje kako će biti korišteni rezultati ankete i tko će s njima i kako upravljati. Na kraju, prof. dr. sc. Benedek sugerira da treba poticati fakultete da razviju nove oblike i postupke kao odgovor na zajedničku odgovornost za proces nastave i istraživanja.

Pitanje koje je definirao kao ključno, prof. Benedek provlači se i kroz materijale Udruženja europskih sveučilišta (EUA) gdje se navodi da »uspjeh ili neuspjeh sustava ocjenjivanja kvalitete svih vrsta sveučilišnih djelatnosti ne ovisi samo o spremnosti visokoškolskih institucija na suradnju, nego i o tome kako će se interpretirati rezultati ocjenjivanja i što će biti s tim rezultatima«.

² Benedek, W. (2005.) *Quality assurance at the University of Graz. EU-Tempus Program: Reforming the Croatian Legal Education*. Presentation at the Training seminar in Stubičke Toplice, 3rd December 2005. Cjeloviti tekst se može naći na *web* stranici Pravnog fakulteta, Tempus project.

Projekt Nacionalne zaklade za znanost, visoko školstvo i tehnološki razvoj RH
»Izgradnja institucijskih mehanizama za unapređenje kvalitete (01.02)«

Projekt »Razvoj modela unaprjeđivanja kvaliteta studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«

Poteškoće ankete u ovom području su vezane i uz raspravu o tome što to čini kvalitetnu nastavu i nastavnika. Kao što navodi Ljubotina (2006.:6)³: »važno je razdvojiti uspješnost nastavnika da ostvari opći cilj, a to je usvajanje određenih znanja i vještina od ostalih poželjnih, ali ne i presudnih osobina. Iskustvo govori da zahtjevniji nastavnici ne moraju biti omiljeni, ali njihovi učenici/studenti nauče potrebno gradivo. Ponekad je vrednovanje rada takvih nastavnika moguće tek nakon određene vremenske distance«.

Ljubotina nastavlja: »Kriteriji za vrednovanje bi također trebali biti ujednačeni. Kao što ocjene dobivene u različitim školama ne moraju ukazivati na jednako objektivno znanje, tako ni ocjene nastavnika dobivene od studenata na različitim fakultetima ne moraju biti jednako vrijedne« (ibid.).

Imajući na umu ova ograničenja, željeli smo u ovom projektu afirmirati i druge načine prikupljanja podataka o kvaliteti studija koji omogućavaju produbljivanje spoznaja o procesu studiranja u konkretnom, specifičnom kontekst pojedinog fakulteta ili studijskog programa.

Patton (1990.)⁴ navodi istraživačka pitanja i situacije u kojima je kvalitativna metoda posebno korisna. Između ostalog to su pitanja kao npr. (1) Očekuju li se individualizirani ishodi programa ili situacije? (2) Postoji li nečije zanimanje za unutarnju dinamiku provedenog programa, tj. za proces kojim se došlo do ishoda; kako je taj proces tekao? (3) Postoji li nečiji interes da se program ubuduće poboljša ili promijeni? (4) Postoje li instrumenti s dovoljno dobrim psihometrijskim svojstvima? (5) Radi li se o eksploratornom istraživanju?

S obzirom da je u našoj situaciji odgovor za sva pitanja osim broja 4 bio DA, korištenje kvalitativnog pristupa je bilo više nego opravdano.

³ Ljubotina, D. (2006.) *Metodološki aspekti evaluacije sveučilišne nastave*. Radionica o sustavu kvalitete i studentskoj anketi na Sveučilištu u Zagrebu, 7. travnja 2006.

⁴ Patton, M.Q. (1990.) *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.

Projekt »Razvoj modela unaprjeđivanja kvaliteta studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«

Naime, u našem fokusu je bilo upoznavanje gledišta sudionika istraživanja – studenata i asistenata, što misli i zašto tako misli, te na što točnijem izvještavanju o tome.

Uz to smo bili svjesni da kao istraživači imamo izravan i blizak kontakt s ljudima, situacijama i pojavom koju smo istraživali i da su naša osobna iskustva i uvidi važni za razumijevanje kvalitete i ishoda nastavnog procesa na Pravnom fakultetu. Istraživač uključuje osobno iskustvo i empatične uvide kao dio važnih podataka, ali zauzima neutralni i nevrjednujući stav prema sadržaju pa ma kakav on bio.

Ovakav pristup nam je omogućio da se podaci analiziraju prvenstveno induktivnim putem i da se konstruira cjelovita slika koja dobiva svoj oblik kako se provode pojedini dijelovi istraživanja, a nalazi su se mogli smjestiti u specifični kontekst.

1.2. Valjanost i pouzdanost u kvalitativnim istraživanjima

Glavno pitanje kvalitativnih istraživanja vezano je uz pitanje pouzdanosti i valjanosti podataka. Budući da je uvijek moguća pristranost (što nije osobina samo kvalitativnih istraživanja), koriste se različite tehnike za provjeru podataka (Strauss i Corbin, 1991.).⁵

Među uobičajeno preporučenim tehnikama, u našem istraživanju smo koristili:

1. Triangulaciju, tj. uporabu različitih instrumenata i načina za prikupljanje podataka. Naime, kad se zaključak temelji na podacima prikupljenim na različite načine, vjerojatnije je da je valjaniji. Pri tome smo koristili:

- Triangulaciju podacima – korišteni su različiti izvori podataka (npr. fokusirane grupe sa studentima koji objektivno imaju različitu uspješnost studiranja; studenti i asistenti kao sudionici).

⁵ Strauss, A. i Corbin, J. (1991) *Basics of qualitative research*. London: Sage.

Projekt »Razvoj modela unaprjeđivanja kvaliteta studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«

- Triangulaciju istraživačima – fokusirane grupe su vodili različiti istraživači.
- Triangulaciju tehnikama – korištenje različitih tehnika (npr. intervjui, upitnici, analiza sadržaja dokumenata, fokusirane grupe).

2. Korištenje audio zapisa. Korištenje audio (ili video) zapisa velika je pomoć u povećanju valjanosti podataka, osobito kad se više ponašanja događa istodobno. Osim toga, takve zapise može naknadno pregledati ili preslušati još netko drugi osim istraživača, te tako povećati objektivnost.

Kao što je već uvodno navedeno, u istraživanju smo koristili fokusne grupe, intervjue i analizu sadržaja. Vrlo kratko ćemo u ovom uvodnom dijelu navesti obilježja svake od ovih metoda kako ne bismo s metodološkim dijelom opterećivali prikaze nalaza po pojedinim istraživačkim zadacima.

2. FOKUSIRANE GRUPE

Fokusirana (ili fokusna) grupa je grupni intervju ili razgovor s malom grupom sugovornika o specifičnoj temi. U grupi se obično nalazi od 5 do 8 sugovornika koji su namjerno odabrani stoga što su kompetentni kao izvor informacija o temi. Sudionici su obično homogeni po svojstvu bitnom za temu intervjua (npr. studenti pojedinog fakulteta ili određenog godišta ako se žele dobiti podaci o kvaliteti studija). Cilj je fokusirane grupe dobiti podatke visoke kvalitete u podržavajućem socijalnom okruženju gdje sudionici mogu iznijeti svoje mišljenje o određenoj temi, a također ga i razmotriti u kontekstu pogleda drugih osoba na isto pitanje. Postupak traje od pola do oko dva sata. Ako se radi o jednoj temi kod koje se ne očekuju vrlo različita iskustva sudionika, postupak traje kraće.

Prednosti fokusiranih grupa su njihova djelotvornost jer se u kratkom vremenu dobiju podaci od više osoba koji služe kao ključni izvori informacija, podaci se mogu provjeriti na temelju slaganja ili neslaganja među sudionicima, a sugovornici ih obično drže zanimljivima.

Projekt »Razvoj modela unaprjeđivanja kvaliteta studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«

Ipak, fokusirane grupe imaju i određene nedostatke. Zbog većeg broja sugovornika, broj pitanja koja se mogu postaviti je ograničen. Računa se da je s 8 sudionika moguće postaviti najviše 10 pitanja za dva sata trajanja susreta. Osim toga, vođenje fokusirane grupe zahtijeva znatnu vještinu vođenja grupa. Preporučuje se koristiti dva voditelja: jedan koji vodi razgovor, a drugi koji bilježi pitanja i odgovore (to je nužno i kad se intervju snima na audio ili video traku, jer je kasnije teško razabrati što je tko rekao). Upravo smo na taj način vodili fokusirane grupe – u paru – pri čemu je jedan voditelj bio usmjeren na postavljanje pitanja i poticanje razgovora, a drugi na bilježenje pitanja i odgovora (iako su sve grupe bile snimane uz prethodnu suglasnost sudionika i zagarantiranu povjerljivost).

3. INTERVJUIRANJE

Intervjuiranje je postupak pažljivog postavljanja pitanja, slušanja u kojem je pažnja usmjerena na sugovornika, a bilježe se njegovi odgovori i ponašanje. Podaci dobiveni intervjuom uključuju izravno navođenje onoga što su sugovornici rekli o svojim iskustvima, mišljenjima, osjećajima.

Između nekoliko mogućih vrsta intervjuja (zatvoreni, strukturirani, polustrukturirani i neformalni) u istraživanju smo koristili neformalni, nestrukturirani intervju. On slični nevezanom razgovoru u kojem do izraza dolaze interesi istraživača i intervjuiranog. Ovo je najčešći oblik intervjuja u kvalitativnom istraživanju. Ne polazi se od određenog tipa ili redoslijeda postavljanja pitanja. Pitanja se javljaju u stvarnom kontekstu i postavljaju se na prirodan način.

4. ANALIZA SADRŽAJA DOKUMENATA

Analizom sadržaja traže se smislene pravilnosti, ilustrativni primjeri i teme koje dokumenti sadrže. Radi se o sustavnoj analizi pisanih ili vizualnih poruka koje sadrže dokumenti. Tradicionalno, ti dokumenti mogu biti udžbenici, eseji, romani, novine, članci, politički govori, reklame, slike, fotografije. U našem istraživanju koristili smo novi izvor podataka –

Projekt »Razvoj modela unaprjeđivanja kvaliteta studija na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«

a to je *web* forum studenata Pravnog fakulteta – Pravokutnik. Naime, u dokumentima (materijalu) koji stvaraju pojedinci i grupe, mogu se prepoznati njihova iskustva, uvjerenja, stavovi, vrijednosti, ideje i namjere.

Što točnije definiranje aspekata sadržaja dokumenta koji se namjerava analizirati, odnosno izrada sustava kategorija za koje istraživač drži da će mu omogućiti svrstavanje svakog sadržaja u odgovarajuću kategoriju, ključni su u ovoj tehnici. Na temelju toga se zatim mogu formulirati bitne kategorije koje moraju biti vrlo jasno opisane i međusobno isključivo definirane kako bi se svaki sadržaj mogao u njih svrstati. To ujedno znači da bi neki drugi istraživač koji bi koristio isti kategorijalni sustav na istom materijalu morao doći do istih rezultata.

Analiza sadržaja je vrlo zahtjevan posao. No velika je prednost ove tehnike što je nenametljiva, tako da istraživač na određeni način može »opažati«, bez da njegovo prisustvo utječe na sadržaj onoga što proučava. Podaci koje je vrlo teško ili nemoguće dobiti opažanjem ili intervjuiranjem, mogu se dobiti analizom dokumenata, bez da onaj tko ih je napisao uopće zna da su predmetom istraživanja. Osim toga, replikacija takve analize je relativno jednostavna, te se na taj način mogu pratiti promjene u sadržaju do kojih možda dolazi tijekom vremena (npr. promjena predodžbe žene u udžbenicima).